

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми, Україна), д-р іст. наук;
Камберова Р. (Софія, Болгарія), канд. філол. наук;
Король С. М. (Суми, Україна), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми, Україна), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ, Україна), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми, Україна), канд. наук із держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми, Україна), д-р філос. наук.

Рекомендовано до видання вченою радою юридичного факультету
Сумського державного університету
(протокол № 10 від 07.04.2016 року)

Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 част. (Суми, 18 квітня 2016 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, Р. Камберова та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2016. – Ч. 1. – 168 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках II Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 699 від 22 грудня 2015 р.), присвячені актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

На обкладинці використано мапу «Русь, Московія і Тартарія» фламандського картографа XVI ст. Абрахама Ортелія.

ВЛАДНІ КОРИДОРИ РОДИНИ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

В початковий період існування Гетьманщини родина Хмельницьких мала особливий статус. На звільнених українських територіях гетьман Б. Хмельницький починає формувати козацьку елітарно-монархічну державу. У власній титулатурі з червня 1648 р. Хмельницький «...іменує себе князем київським і руським...» [1, с. 44], а для зміцнення монархічних принципів приборкує демократично-охлократичні тенденції деяких козацьких ватажків, зокрема, наказного гетьмана М. Кривоноса. Протягом 1648 р. невдоволене козацтво 5 разів скликало чорну раду, але Хмельницький вже відкрито заявляв, що *«не така у нас тепер справа, як це було здавна у Війську Запорозькому, бо я з черню не раджуся і з нею не спілкуюся»* [2]. Гетьман та генеральний уряд перебрали на себе політичні права козацької бідноти, яка за давнім звичаєвим правом вважала себе окремою політичною силою. Традиційна козацька демократія обмежувалася, натомість посилювалася влада козацької старшини і самого гетьмана. А якщо взяти до уваги той факт, що Хмельницький почав формувати власний родовий клан, то і взагалі можна говорити про ідею монархічного правління. Хоча деякі побоювання у гетьмана були, зокрема, у грудні 1649 р. єрусалимський патріарх Паїсій висунув пропозицію коронувати Хмельницького *«королем русів»*, однак Богдан *«не наважився піти на цей крок, мотивуючи відмову сумнівами..., що він не належить до царського чи королівського роду, а відтак не може претендувати на корону»* [3, с. 7]. І все ж ідею династичної влади не відкидав, вибравши згодом гетьманський, а не князівсько-королівський різновид українського династичного легітимізму, не полишаючи планів підняти свій рід до монархічного. Про це свідчать спроби гетьмана породичатися з князівськими родами Молдавії та Московії. Однак невдачі шлюбної дипломатії змусили

Б. Хмельницького до задуму спадкового гетьманства. М. Грушевський вказує, що проголошення нового гетьмана було сприйнято європейськими монархами і першим це засвідчив шведський король Карл-Густав. В офіційному листі до Б. Хмельницького він вітав українського володаря з проголошенням Юрія гетьманом. Спадкоємця визнали Московія, Молдавія, Волощина, Трансільванія, Бранденбург та інші союзники Б. Хмельницького, що вказувало на утворення нової монархічної династії в Європі. Тоді чому ж український монархізм за доби Гетьманщини не задекларував свого існування? Можливо через те, що династизм Хмельницького не набув логічного структурного оформлення в родині.

Відомо, що Богдан одружувався тричі. Першою дружиною була Ганна Сомко, сестра лівобережного наказного гетьмана Якіма Сомка, яка народила трьох синів – Тимоша, Юрія, найменший невідомий, помер малолітнім та чотирьох доньок. Другою дружиною у 1648 р. стала Мотрона Чаплинська, яка не мала дітей. У 1651 р. Богдан одружився втретє з Ганною Золотаренко, сестрою полковників Івана та Василя Золотаренків, яка приєднала до сімейного клану Хмельницьких дітей від свого першого шлюбу.

З усіх дітей найбільше сподівань гетьман покладав на свого старшого сина Тимоша. Шлюб Тимоша у 1652 р. з донькою Молдавського господаря Василя Лупула Розандою був далекоглядною політичною комбінацією. Адже Тиміш міг претендувати на молдавський престол й посвоячився з правителем Литви Янушем Радзивіллою, який у 1645 р. одружився з старшою сестрою Розанди Оленою. Однак смерть Тимоша у 1653 р. розірвала цей напрямок династичних зв'язків, а Розанда зайняла певне місце в клані як мати двох дітей-близнят Тимоша, які народилися у 1653 р. Про їх долю нічого невідомо. Інший нащадок, Юрій Хмельницький, якому помираючий гетьман передав булаву, сподівань батька не виправдав. Він не зміг реалізувати ідею династичності, бо не мав політичного та військового хисту. Особисте життя його теж не склалося. Я. Дашкевич вказує на фізичну неповноцінність, через яку він не міг одружитися і мати дітей [4, с. 53-54]. У 1685 р. Юрій загинув.

Щодо доньок Б. Хмельницького, які могли б продовжити династію, відомостей не так і багато. Одна із старших Олена двічі виходила заміж. Її першим чоловіком був полковник Данило Виговський, брат гетьмана Івана Виговського. В цьому шлюбі було народжено двох синів – Юрія та Василя. Другим її чоловіком у 1660 р. став генеральний писар, а згодом гетьман Павло Тетеря, з яким вона розлучилася, перейшла в уніатство та стала черницею. Щодо інших доньок, то Степанида вийшла заміж за могилівського полковника Івана Нечая, донька Катерина була втягнута в батьківські династичні проекти 1654 р., зокрема, в кінці літа 1654 р. Б. Хмельницький сватав доньку за Мігая, який був претендентом на молдавський престол та водночас сином Волоського господаря Ніколає Петрашку. Коли цей план не вдався, гетьман розробив новий династичний проект – шлюб доньки з племінником Трансільванського князя Юрія II Ракоці. Та цей план також не мав успіху. Далі Катерина згадується вже під час хвороби гетьмана в 1657 р. як його доглядальниця. Я. Дашкевич згадує й інших гетьманських доньок, імена яких невизначені. Одна із них була одружена з Лук'яном Мовчаном і мала сина Федора, який згодом був стародубським та прилуцьким полковником. Інша була дружиною корсунського сотника Блиська, який загинув у 1654 р. Ще один зять Хмельницького на ім'я Павло згадується у 1649 р., але чоловіком якої Богданової доньки він був невідомо [4, с. 54].

Окрім зазначених прямих нащадків були й посвоячені представники роду Хмельницьких. Більшість з них належала до старшинської верхівки та відігравала політичну роль у військово-цивільній адміністрації та дипломатичній службі. Так, Б.Хмельницький мав двох чи трьох братів та сестру. Один брат Богдана невідомого імені був Сосницьким полковником у 1648 р. Інший рідний брат по матері Григорій Ставецький прийняв прізвище Хмельницький і був на службі у Білгороді. Сестра Богдана невідомого імені була одружена з Павлом (прізвище невідоме), на якого 1649 р. вказували як на дорадника гетьмана [5, с. 280, 295-296]. Двоюрідний брат (або племінник) Захарій Хмельницький в 1648 р. був послом до Варшави. Племінники – Павло Яненко (також Янович, Янченко) Хмельницький був київським полковником 1654-1659 рр., а Іван Яненко

Хмельницький – чигиринським полковником 1679 р. [4, с. 55]. Збереглися відомості й про далеких родичів Богдана. Це Марія Хмельницька – дружина прилуцького полковника Івана Стороженка. Пасерб Кіндрат Якимович, який був у складі посольства до Москви 1654 р., інший пасерб, Данило, супроводжував посольство В. Бутурліна 1654 р. від Ніжина до Путивля та племінник Андрій Проскуренко, який був при гетьманському дворі 1653 р. [6, с. 386]. Бачимо, що родичі Б. Хмельницького відігравали власну політичну роль в державі.

Як підсумок: ідея Б. Хмельницького про скріплену шлюбною дипломатією династичну форму правління так і не здійснилася, *«на момент смерті гетьмана весь цей клан охоплював не менше тридцяти осіб, а через десять років, по тому, розрісся до п'ятдесяти»* [6, с. 375-397]. То ж не підлягає сумніву, що тема впливу родини Хмельницьких на важелі влади в Гетьманщині як при житті гетьмана, так і після його смерті є відкритою та потребує подальшого вивчення.

1. Документы об освободительной войне украинского народа 1648-1654 гг. – К., 1965. – 827 с.

2. Степанков В. Формування української державницької ідеї 1648-1649. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uaterra.com.ua/developments/history/cossacks/stepankov.htm>

3. *Потульницький В. А.* Щодо дослідницьких пріоритетів у справі створення нового академічного синтезу української історії в контексті історії світової / В. А. Потульницький // Український історичний журнал. – 2014. – № 1. – С. 4-20.

4. *Дашкевич Я.* Клан Хмельницького: легенда чи дійсність / Я. Дашкевич // Родовід. – Число 4. – 1992. – С. 51-57.

5. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы. В 3-х т. – Т. 2. – М., 1953. – 558 с.

6. *Сенютович-Бережний В.* Рід і родина Хмельницьких. Історико-родовідна розвідка. / В. Сенютович-Бережний // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 205. – Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1987. – С. 375-397.